

МОРФОЛОГІЧНІ, СИНТАКСИЧНІ ТА СТРУКТУРНІ ОЗНАКИ ЗВЕРТАННЯ В ЯПОНСЬКОМУ РЕЧЕННІ

Стаття присвячена огляду статусу звертання у структурі японського речення. Розглянуто морфологічну структуру звертань та способи номінації адресата залежно від гендерних, родинних та соціально-ієрархічних зв'язків звертання з іншими членами речення тощо. Окрему увагу приділено аналізу етикетних функцій звертання у реченні.

Ключові слова: звертання, структура, суфікс ввічливості, етикетна функція.

Питання про граматичний статус звертання висвітлено у працях О.О. Шахматова, М.В. Ломоносова, О.М. Пешковського, Ф.І. Буслаєва, Д.М. Овсяннико-Куликовського, А.П. Загнітка, І.Т. Яценка, присвячених аналізу синтаксичних позицій звертання, типам внутрішніх та зовнішніх зв'язків звертання з іншими членами речення тощо. Л.В. Щерба проаналізував смислові та експресивні функції звертання. Серед японських лінгвістів до питання звертання у структурі речення зверталися Ітояма Джюнко та Цуджімура Нацуко, розглядаючи звертання як елемент мовленнєвого етикету.

Мета цієї статті – окреслити статус звертання у структурі японського речення, розглянути його морфологічну будову та визначити стилістичні особливості звертання у японському мовленнєвому етикеті. Об'єкт дослідження – звертання у складі японського речення. Предмет дослідження – структурні та стилістичні особливості японських звертань.

Л. Загнітко наводить такі основні ознаки звертання: «Звертання у складі простого речення – це така його частина – однослівна (найчастіше), чи навіть багатослівна, яка вирізняється між частинами речення:

а) семантично: не тільки кожне найменування особи за її найрізнішою рисою характеру, вдачі тощо може стати звертанням у реченні; будь-який іменник чи субстантивоване слово здатне набути семантики звертальності у реченні: *Собрате мій! Дай знати Дульсинеї, що я погіб у вашім вітряку* (Л. Костенко);

б) морфологічно: звертання в українській мові виражається формами двох відмінників – кличного: *Ну, ви, ходіть сюди* (Леся Українка) й називного: *А що, діти! – крикнув він, підходячи до кружка* (І. Франко); в обох цих формах уповні виявляються властиві звертанням граматичні, саме морфологічні, категорії роду, числа й відмінка; коли ж звертання виражається субстантивованим словом, у ньому зберігаються властиві такому слову частиномовні граматичні (морфологічні) категорії (значення), які за цієї умови набувають значення субстантивності;

в) синтаксично: незалежно від морфологічного оформлення (кличний чи називний відмінок) звертання в реченні не виступає членом речення, а тільки своєрідною синтаксичною частиною речення; її назва – звертання; синтаксична категоріальність

звертання полягає в тому, що воно, звертання, не будучи членом речення, все ж презентує собою певну відокремленість і, отже, самостійність у реченні, помітно чи дуже суттєво впливає на видозміну його змісту і, особливо, інтонаційної палітри;

г) стилістично, або функціонально: функція звертання в реченні особлива – звертальна; нею речення розгортається, збагачується, своєрідно співвідноситься з дійсністю, чим задовольняються саме такі, а не інші потреби в спілкуванні. Певної стилістичної ваги, функціональної зорієнтованості звертання набуває не само по собі, а тільки в контексті всього речення» [2, с.246-247].

На думку Б. Стельмах, звертання є одним із найважливіших елементів мовного етикету, який не лише допомагає налагодити контакт між комунікантами, а й засвідчує рівень взаємин між ними [4, с.283].

На відміну від української мови, де звертання виражається формами називного або кличного відмінка та, на думку більшої лінгвістів, не є членом речення, у японській мові звертання має низку особливостей. Як правило, звертання оформлене показником називного відмінка *は* та займає у реченні синтаксичну позицію підмета: 1) 社長は会議にいらっしゃいますか。/Шячьо: ва кайгі ні ірашиямасу ка?/ «Пане директоре, Ви будете на зборах?».

Звертання у японському реченні контекстуально зумовлене: речення 社長は会議にいらっしゃいますか。 може мати два варіанти перекладу: «Чи буде директор на зборах?» та «Пане директоре, Ви будете на зборах?» залежно від того, йдеться про третю особу, чи питання звернене безпосередньо до адресата.

Іменник у формі кличного відмінка може не мати при собі відмінкових показників та на письмі виділятися комою: 2) 社長、会議にいらっしゃいますか。 «Пане директоре, Ви будете на зборах?» Від попереднього прикладу така синтаксична позиція звертання відрізняється ситуативно: вона вживається з метою привернути увагу адресата, у той час як у прикладі 1) звертання 社長は не є ініціалізацією комунікативного акту, а швидше вживається на етапі його розгортання.

З метою досягнення експресивності клична форма може бути оформлена експресивною часткою *よ*: 聞いておくれ、恋人よ! /Киіте окуре, коїбіто йо!/ «Послухай, кохана!»

Категорії роду і числа у японських звертаннях найчастіше не виявляються, якщо з форми особового імені неможливо визначити стать адресата. Винятком є вживання іменного суфікса *-ちゃん* (*чан*) щодо дівчат та молодих жінок (хоча зрідка цей суфікс приєднується і до звертань до хлопчиків), слів, які вже містять значення множини: *皆さん* /*мінасан*/ «всі (присутні)», *諸君* /*шьокун*/ «панове» та деяких суфіксів множини: *-方* /*ата*/ (先生方 /*сенсеігата*/ «(шановні) викладачі»), *-ら* /*ра*/ (お前ら /*омаера*/ «Ви» (звертання до групи осіб, нижчих за ієрархічним статусом)).

Звертання у японській мові властиве приєднання іменних суфіксів ввічливості. За В.М. Алпатовим, уживання суфіксів ввічливості очевидно є обов'язковим у адресивних формах, причому відсутність цих суфіксів також має смислове навантаження [1, с.93]. У сучасній японській мові найпоширенішим у формах звертання є суфікс *-さん* «сан», вживання якого, на думку Алпатова, має специфічні гендерні ознаки: у чоловічому мовленні суфікс *-さん* (*сан*) використовується щодо «вищих чужих» або

«рівних чужих», зрідка – до «вищих своїх» (у звертанні по імені молодшого брата до старшого: 理一郎さん! «Річіро-сан!») та відповідає за значенням гоноративним формам; у жіночому мовленні крім перелічених випадків суфікс さん може вживатися стосовно «рівних своїх», «нижчих чужих», іноді «нижчих своїх» (старша сестра до молодшого брата) та втрачає гоноративне значення, приєднуючись до майже всіх слів на позначення осіб.

Суфікс -様 (sama) вважається ще більш ввічливим, форми імені або прізвища використовуються у мовленні (частіше жіночому) у звертаннях до вищого за статусом співрозмовника та пов'язані з підкреслено ввічливим ставленням до нього [1, с.94]. В офіційно-діловому листуванні, грамотах, випускних дипломах замість суфікса -様 (sama) вживається суфікс -殿 (dono). Він ставиться, як правило, після повного імені адресата (у порядку *прізвище-ім'я*) та підкреслює урочистий характер письмового звернення.

Для негоноративних форм звертання, за В.М. Алпатовим, використовуються суфікси -君 (kun), -ちゃん (chan) або нульовий суфікс. Суфікс -君 широко використовується у мовленні чоловіків у розмові з «нижчим (своїм або чужим)» або «рівним своїм» (звертання до підлеглого, звертання до молодшого за віком співробітника) [1, с.94]. Цікаво, що у колективі при звертанні до молодших за віком співробітників часто суфікс -君 приєднують і до імен жінок, особливо у традиційних «чоловічих» сферах діяльності (наприклад, у поліції). Суфікс -ちゃん приблизно відповідає зменшувально-пестливим формам українських звертань та використовується стосовно «нижчих своїх» (переважно до молодших членів сім'ї). Нульовий суфікс В.М. Алпатов також відносить до негоротавних форм. Він використовується у звертаннях до нижчих або рівних за статусом співрозмовників, наприклад, у звертаннях на прізвище до однокурсників.

У японському мовленнєвому етикеті поширеним явищем є і звертання за назвою посади, при цьому форма звертання може складатися з кількох елементів: прізвище (рідше ім'я) + назва посади (中村部長 /Накамура бучьо:/ «начальник департаменту Накамура»), або містити лише назву посади (部長 /бучьо:/ «начальник департаменту»). Якщо до адресата звертаються за назвою посади, звання тощо, гоноративні суфікси не завжди вживаються навіть щодо вищих за ієрархічним статусом осіб [1, с.96].

На окрему увагу заслуговує звертання 先生 /sensei/, яке може виступати складовою частиною звертання *прізвище/ім'я* + 先生, де розглядається деякими японськими лінгвістами як суфікс ввічливості, а може використовуватися як самостійна форма звертання. «Японско-руський словарь» видавництва «Кенкюшя» подає такі варіанти перекладу слова 先生: «1) вчитель, викладач, професор; 2) лікар; 3) шанобливе звертання (у російській мові еквівалент відсутній)» [7, с.604]. Крім того, звертання 先生 використовується у мовленні стосовно певної групи осіб – викладачів, учених, працівників мистецтва [1, с.96].

Отже, основними морфологічними ознаками звертання у японському реченні є відсутність категорій роду і числа за незначними винятками, вживання називного відмінка з відмінковим показником は, кличного відмінка з нульовим показником або

експресивною часткою よ. У структурі речення звертання може займати позицію підмета або виступати його відокремленою частиною, не набуваючи статусу члена речення. Структура звертання, як правило, складається з імені/прізвища та іменного суфікса, який може виконувати етикетну функцію, виявляючи повагу до співрозмовника або фіксуючи гендерні, родинні, соціально-ієрархічні стосунки між комунікантами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Алпатов В.М.* Категории вежливости в современном японском языке / В.М. Алпатов. - [3-е изд.]. - М.: ЛИБРОКОМ, 2009. – 146 с.
2. *Загнітко Л.* До питання про статус звертання у структурі речення / Лариса Загнітко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». – 2005. - № 2. – С. 243-248
3. *Карпенко Ю.О.* Літературна ономастика. Збірник статей / Юрій Олександрович Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2008. – 326 с.
4. *Стельмах Б.* Звертання як елемент мовного етикету у творчості Агатангела Кримського / Б. Стельмах // Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика ХХІ століття: стан і перспективи : зб. наук. пр. / упоряд. І. П. Левчук. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – Вип. 17. – С.283-289
5. *Суперанская А. В.* Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
6. *Tsujimura Natsuko.* An Introduction to Japanese Linguistics. (Second Edition); Blackwell Publishing,. 2006, 510 pp.
7. 藤沼貴編。和露辞典。—東京：研究者、2003。—1183頁

Стаття надійшла до редакції 31.03.2018

Ю. Федотова, ассист.

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, Киев

МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ, СИНТАКСИЧЕСКИЕ И СТРУКТУРНЫЕ ПРИЗНАКИ ОБРАЩЕНИЯ В ЯПОНСКОМ ПРЕДЛОЖЕНИИ

Статья посвящена обзору статуса обращения в структуре японского предложения. Рассмотрены морфологическая структура обращений и способы номинации адресата в зависимости от гендерных, семейных и социально-иерархических связей между коммуникантами. Отдельное внимание уделяется анализу этикетных функций обращения в предложении.

Ключевые слова: обращение, структура, суффикс вежливости, этикетная функция.